

مهدی مهدی‌زاده
کارشناس ارشد زبان
و ادب فارسی و دبیر
دبیرستان‌های مشهد

چکیده
در این مقاله، برای آشنایی هر چه بیشتر دانش‌آموزان با
پیشینه فرهنگی خود و نیز، مردم‌شناسی از خلال متون
ادبی، به تحلیل مفهوم «روغن گل» در درس طوطی و بقال
(ابیات فارسی ۱)، براساس منابع طب سنتی می‌پردازیم.
کلیدواژه‌ها:
روغن گل، مثنوی، طوطی و بقال.

مقدمه

آثار ادبی، گنجینه‌ای از فرهنگ و هویت قوم ایرانی است. در این میان، مثنوی مولوی علاوه بر مفاهیم ارزشمند عرفانی و اخلاقی، جلوه‌هایی از زندگی مردم روزگار شاعر را در خود نهفته دارد و از این نظر، برای مطالعات مردم‌شناسی از خلال متون ادبی، اثری گران‌بها به حساب می‌آید.

«روغن گل» در درس طوطی و بقال، یکی از این مباحث است که به هنگام تدریس آن، اغلب با دو سؤال مواجه می‌شویم:

۱. روغن گل چیست؟ ۲. آیا گل روغن دارد؟

همین سؤال‌ها از سوی دانش‌آموزان، موجب شد تا نگارنده برای پاسخ‌گویی، به منابعی رجوع کند.

البته، شارحان مثنوی اغلب به بیان مفاهیم عرفانی و اخلاقی حکایت پرداخته‌اند و در این مورد، توضیح نداده‌اند.

به‌طور قطع، بیان این‌گونه مطالب علاوه بر ایجاد تنوع در کلاس، دانش‌آموزان را با نمودهایی از فرهنگ گذشته، آشنا می‌سازد و حس کنجکاو و پژوهندگی را در آنان تقویت می‌کند.

روغن گل (روغن گل سوری، گل گلاب یا گل محمدی) در طب سنتی یکی از داروهای مهم است و در درمان بسیاری از بیماری‌ها کاربرد دارد. در کتاب «الابنیه عن الحقایق الادویه»

بابی به انواع روغن‌ها اختصاص یافته و درباره روغن گل (دهن الورد) آمده است: «روغن گل لطیف است. منفعت کند صداع را که از حرارت خیزد، چون با آب سرد و اندکی سرکه بیامیزند.

...» (مؤقف هروی، ۱۳۴۶: ۱۴۵) علاوه بر سردرد، این دارو برای رفع شوره سر به کار می‌رفت و برای درمان ریزش مو، آن را با برگ چغندر می‌جوشاندند و محل ریزش را چرب می‌کردند. در درمان

بیماری‌های پوستی، مانند گری، پزشکان توصیه می‌کردند که بیماران آب کرفس را با روغن گل، در گرمابه بر خود بمالند.

(جمالی یزدی، ۱۳۴۶: ۲۳۰، ۱۵۴، ۱۶۱)، مصرف برخی داروها، به‌ویژه داروهای پوستی، در گرمابه توصیه می‌شده است. عبارت: «روغن

بنفشه را اگر در گرمابه به صورت بمالند، چهره را شاداب، سرخ و زیبا نماید.» (همان: ۲۳۰) شاهد دیگری برای این ادعاست.

علاوه بر مصارف پوستی، روغن گل، به عنوان دارویی برای تقویت اعضا به کار می‌رفته است. ابوریحان می‌گوید: «روغن گل سرد خشک است. در درجه اول مقوی است مر اعضا را» (ابوریحان

بیرونی، ۱۳۷۰: ۲۸۰). ابن‌سینا در کتاب قانسون، کاربردهای گوناگون این دارو را بیان کرده است. (ابن‌سینا، ۱۳۷۸: ۲۲۰)

چنان‌که می‌دانیم، گل به تنهایی روغنی ندارد. برای تهیه روغن گل، آن را با روغنی مانند روغن کنجد یا روغن زیتون و...

می‌آمیختند و برای مدتی نگهداری می‌کردند تا از این طریق، خواص گل یا گیاه موردنظر، به روغن منتقل شود. مولوی در

بیتی به این نکته اشاره کرده است:

روغنی گر شد فدای گل به کل

خواه روغن بوی کن خواهی تو گل (مثنوی: ۵/۳۱۳۰)

شیوه ساختن انواع روغن‌های گل در کتاب ذخیره خوارزمشاهی بیان شده است. برای مثال، برای تهیه روغن لاله، آن را با زیتون

در شیشه به مدت ده روز در آفتاب نگهداری می‌کردند یا برای ساختن روغن بابونه «روغن کنجد و شکوفه بابونه، در شیشه

کنند و چهل روز در آفتاب نهند» (جرجانی، ۱۳۵۵: ۷۳۷). برخی را نیز، مانند روغن شکوفه تاک، در دمای معتدل دور از سرما

گرما نگهداری می‌کرده‌اند. (الیاس بن مطران، ۱۳۶۸: ۴۹)

در این حکایت شاید، یکی از دلایل خشم بقال، قدمت روغن‌های گل بوده است؛ زیرا، از دیرباز، روغن‌های کهنه و چندساله، اثر

بیشتری در درمان داشته‌اند: «هیچ روغنی به زیت کهنه، در منفعت از او نزدیک‌تر نیست.» (بیرونی، ۱۳۷۰: ۲۸۰)

در گذشته به اماکنی که به روغن‌گیری اختصاص داشت، روغن‌خانه یا روغنکده و به فردی که روغن از دانه می‌گرفت، روغنگر یا عصار می‌گفتند.

– روغنکده:

گردن من به طناب است که چون گاو خراس

سوی روغنکده مهمان شدنم نگذارند (خاقانی، ۱۳۷۴: ۱۵۳)

– روغنگر:

فلک روغنگری گشته‌ست بر ما

به کار خویش در جلد و خار

ز ما اینجا همی کنجاره ماند

چو روغنگر گرفت از ما عصاره (ناصر خسرو، ۱۳۵۲: ۴۶۰)

پس از پرسش از چند عطاری، مشخص شد که انواع روغن‌ها از جمله روغن گل و روغن بنفشه امروز هم کاربرد دارند. امروزه

به دنبال ثابت شدن عوارض داروهای جدید، در بسیاری از دانشکده‌های پزشکی داخل و خارج کشور، شاخه تحقیقی طب

سنتی و گیاه‌درمانی به‌طور جدی فعال شده و گرایش به مصرف داروهای گیاهی در بین ملت‌ها افزایش یافته است.

منابع

۱. ابونصر، اسعدبن الیاس بن مطران؛ بستان الاطبا و روضه الالباء، چاپ اول، با مقدمه مهدی محقق، تهران، مرکز انتشارات نسخ خطی، ۱۳۶۸.

۲. بیرونی، ابوریحان؛ الصیدنه، به تصحیح عباس زریاب، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۰.

۳. مولوی، جلال‌الدین محمدبن محمد؛ مثنوی معنوی، چاپ اول، به کوشش کاظم دزفولیان، تهران، انتشارات طلایه، ۱۳۷۸.

۴. جرجانی، سیداسماعیل؛ ذخیره خوارزمشاهی، چاپ اول، به کوشش سعید سیرجانی، تهران، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، ۱۳۵۵.

۵. جمال یزدی، ابوبکر مطهر؛ فرخ‌نامه، چاپ اول، به کوشش ایرج افشار، تهران، انتشارات فرهنگ ایران زمین، ۱۳۴۶.

۶. خاقانی، افضل‌الدین؛ دیوان خاقانی، چاپ پنجم، به کوشش ضیاء‌الدین سجادی، تهران، انتشارات زوار، ۱۳۷۴.

۷. علائی‌بخش، محترم؛ قانون در طب (نمایه موضوعی)، ج ۱، سروش، ۱۳۷۸.

۸. ناصر خسرو، ابومعین؛ دیوان ناصر خسرو، به تصحیح مجتبی مینوی و مهدی محقق، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۶۵.

۹. هروی، موفق‌الدین ابومنصور؛ الابنیه عن الحقایق الادویه، چاپ اول، به تصحیح احمد بهمنیار، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۶.

روغن گل (روغن گل سوری، گل گلاب یا گل محمدی) در طب سنتی یکی از داروهای مهم است و در درمان بسیاری از بیماری‌ها کاربرد دارد

گل به تنهایی روغنی ندارد. برای تهیه روغن گل، آن را با روغنی مانند روغن کنجد یا روغن زیتون و... می‌آمیختند و برای مدتی نگهداری می‌کردند تا از این طریق، خواص گل یا گیاه موردنظر، به روغن منتقل شود